

En introduksjon til Schopenhauer

Finn Skårderud

Regionsenter for Barne- og Ungdomspsykiatri, Helseregion Øst og Sør
finn@skarderud.no

Finn Skårderud

Regionsenter for Barne- og Ungdomspsykiatri, Helseregion Øst og Sør
finn@skarderud.no

«Et lykkelig liv er umulig; det beste et menneske kan oppnå, er et heroisk liv.»
Arthur Schopenhauer er pessimismens og meningsløsheten store filosof. Men psykoterapeuter og andre kan finne klok inspirasjon hos ham.

PESSIMISMENS FILOSOF: «Livet er en miserabel ting. Jeg har besluttet å bruke mitt liv til å tenke over dette.» Arthur Schopenhauer.

De biografiske kapitlene om filosofen i Yaloms *The Schopenhauer cure* (2005) er en utmerket introduksjon til både mannen og verket. I denne biografiske og idehistoriske skissen har jeg i tillegg til Yalom bygd på Harald Ranheimsæters (1993) utmerkete presentasjon – og på Schopenhauer selv (1819/1969, 1853/2000).

«Vi burde behandle enhver menneskelig dumhet, feiltakelse og uvane med overbærenhet, idet vi husker på at det vi har foran oss, er våre egne feil, dumheter og uvaner.»

Arthur Schopenhauer

Arthur Schopenhauer (1788–1860) ble en toneangivende filosof gjennom sitt opprør mot årtuseners religiøse tro. Han ga driftene forrang fremfor ånd og fornuft. Gjennom dette ble han en viktig forutsetning for vitalistiske strømninger i europeisk tenkning, kunst og litteratur i overgangen mellom det nittende og tjuende århundret. Oswald Spengler skriver i *Der Untergang des Abendlandes* (1918–22) at han sporer Schopenhauers innflytelse overalt, i Wagners musikkdramaer, hos Ibsen og Strindberg, hos Nietzsche og i særdeleshet hos Tolstoj. Thomas Mann har i sitt Nobelpriste romanverk *Buddenbrooks* (1901/2005) laget et monument over den tenkeren som var formende for ham i hans unge år (Ranheimsæter, 1993).

I et psykoanalytisk perspektiv kan Schopenhauer forstås som kroppens, driftenes og begjærets før-freudianske filosof. Den schopenhauerske tenkningen er udiskutabelt en av de viktigste idehistoriske forutsetningene for psykoanalysen, selv om Freud selv nødvendig ville vedkjenne seg en slik sammenheng. Hva fant Schopenhauer når han søkte i innsiden i sin kropp? Han fant *viljen*. Vi vil, vi lengter, vi savner, vi vil ha. «Det er ti behov som venter i det ubevisste for ethvert som når vår bevissthet,» skriver Yalom i romanen. Overalt hvor vi søker i livet, finnes viljen som en slik streben. Menneskets lidelse er alle hindringene for en slik streben; de som er plassert på veien mellom viljen og dens mål.

I viljen finner Schopenhauer selvets hemmelighet. Den er en altomfattende livskraft til å *ville seg selv*. Dette er en grov og grådig vilje, og slett ingen forfinet ånd. Vi er helt prisgitt viljen, som sult, kropp og sex, og våre kropp er viljens åsted. Munnen og tarmen er åstedet for hungeren, og hjernen er den kroppsliggjorte viljen til å erkjenne. Fordi vi som individuerte viljer er underkastet viljens lov, blir våre liv til alles kamp mot alle, til begjær og vedvarende lidelse fra fødsel til død (Ranheimsæter, 1993).

Men for Schopenhauer finnes det en vei ut av lidelsen. Det er å fornekte livsviljen. Fordi vi har en fornuft, vil vi kunne gripe tilværelsens urformer, de platonske *ideene*. Kunsten er et redskap for å stanse viljen. I møte med det tidløse kunstverket kan det tilfeldige og individuelle viljesstyrte vike til side for det evige og universelle. Schopenhauer selv var spesielt opptatt av de muligheter som lå i musikken, og han var en voldsom inspirasjon for Wagner.

Estetikken gir oss bare midlertidig lindring før viljen på ny tar over. *Etikken* kan bidra med en mer varig befrielse. Det viljesstyrte mennesket ser tilværelsen som noe som er til for seg, og derfor handler det egoistisk. Om vi evner å glemme oss selv, befri oss fra «individuasjonens fengsel», vil vi erkjenne menneskeheten som platonsk idé. Ranheimsæter utlegger Schopenhauer slik (1993): «Vi vil innse at andre individer er under den samme trelldom som vi selv, og følgelig fylles av medlidenhet med alt levende og praktisere nestekjærlighet. De fleste menneskelige handlinger, hvor fortreffelige de enn kan virke, er preget av selviskhet, 'blind vilje'. Bare medlidenheten er helt fri for egoisme, derfor kan den alene være motivet for ren etisk handling.»

Kan vi i et slikt perspektiv således tale om psykoterapi som en medlidende, etisk praksis? I Schopenhauers befrielse fra viljen finnes det en parallell til den opprinnelige psykoanalysen. Den schopenhauerske viljen kan gjennomskues og fornæktes, gjennom *innsikt* i livets elendighet.

Tilsvarende vil den freudske pasienten kunne helbredes gjennom innsikt, ved at det fortrengete og underbevisste sjelsinnholdet blir gjort til språk og bevisst sjeleliv (Ranheimsæter, 1993).

I Yaloms biografiske kapitler blir filosofen beskrevet som en som viste en påfallende manglende evne til selv å leve opp til sine egne idealer om å være et medlidende menneske. Han beskrives i stedet som ganske så sosialt dysfunksjonell. Han lyktes dårlig med sine nære relasjoner. Allerede som barn ble han oppfattet som sjarmløs og vanskelig å omgås. Han var produkt av et dårlig ekteskap. Og han var nok genetisk belastet, særlig på farssiden, viser Yalom. Faren selv var en driftig kjøpmann, men melankolsk av sinn. Han tok sitt eget liv. Farens tungsinn sto i kontrast til den tjue år yngre moren Johannas lettsindighet. Den selvsentrerte kvinnen hadde store sosiale ambisjoner, og lyktes på kort tid å slå seg opp som en av tidens mest populære forfattere av lette romaner. Den sosialt ærgjerrige Johanna orket etter hvert ikke sin humørsyke sønn, og krevde at han skulle holde seg unna henne. Og i kjærlighetsforhold lyktes han aldri. Men han holdt ut med sin elskete puddel Atman.

LÆREMESTER: «Menneskeheten har lært vise ting av meg som den aldri vil glemme.» Arthur Schopenhauer

Schopenhauer mente at den menneskelige tilstanden best kunne forstås ikke ved å være en del av den, men ved å være atskilt fra den. Yalom minner om pinnsvinfabelen som blant de mest kjente passasjer i Schopenhauers arbeid. En kald vinterdag nærmet pinnsvinene seg hverandre for å holde varmen. Men da de kom for nær, ble de stukket. De levde mellom disse to ondene, inntil de fant den rette avstanden hvor de best kunne tåle hverandre. Slik er det for menneskene, ifølge Schopenhauer: Tomhet og monotoni driver menneskene mot hverandre, men ubehag og dårlige egenskaper driver dem fra hverandre. Nærhet kunne tåles bare når det var nødvendig for å overleve, og ellers burde man sky den.

«De fleste psykoterapeuter ville i dag uten å nøle anbefale psykoterapi for en slik ekstrem sosial invaliditet,» skriver Yalom, «og mye av vårt arbeid handler om slike vanskelige mellommenneskelige

fenomener ... autisme, unnvikelse, sosial angst, schizoid personlighet, antisosial personlighet, narsissistisk personlighet, manglende evne til å elske, grandios selvilde og selvutslettelse ... Men hans avstandtaker til andre var så integrert i ham at han selv ikke så dette som et avvik. Tvert imot, han beskrev selv sin misantropi og isolasjon som en dyd.»

Schopenhauer var også sterkt plaget av symptomer. Sosial angst, fobier og tvangsritualer, vedvarende hypokondri og paranoide forestillinger plaget ham intenst. Han gjemte verdisaker på underlige steder, hadde både sverd og pistol klar mot inntrengere, og han følte seg panisk forfulgt av universitetsprofessorene.

Han var en som ikke behersket seg. Evnen til å legge seg ut med mennesker ble legendarisk. Temperamentet var voldsomt, og da han en gang kastet en gammel kone ned en trapp, pådro han seg en langvarig erstatningsforpliktelse. Hans frihet til å filosofere baserte seg på arven fra faren. Under de revolusjonære opptøyene som rystet Europa i 1848, ble han livredd for sine inntekter. Da soldater entret huset hans for å skyte på de folkelige opprørerne i gatene, tilbød han dem sin operakikkert slik at de kunne sikte bedre. Aller mest hvitglødende rasende var han på sine samtidige kolleger som hadde oppnådd berømmelse, Fichte og Hegel.

Den ømhet han ikke evnet å gi til sine menneskelige omgivelser, sublimerte han inn i sitt store filosofiske livsverk. På dets vegne var han ganske så grandios. Schopenhauer var en filosoferende Narcissus, selvhøytidelig og stormannsgal, med en arrogant selvrepresentasjon. Men Yalom påpeker at han hadde belegg for sin grandiositet. Det meste av sitt liv var han plagsomt ukjent, og drømte tilsvarende voldsomt om berømmelse. Til sist fikk han sin vilje. Han mente at han var en utvalgt, fjernt fra hopen, men viste seg også å bli det. Mot slutten av sitt liv fikk han utgitt en samling av essays, fragmenter og aforismer, *Parerga und Parilopemena* (1853/2000). Og med ett var han den store motefilosofen.

I dette verket modererer han seg. Han hevder fortsatt at livet er «et muggent belegg på jordens overflate» og en «meningsløs forstyrrelse i intetens lykksalige hvile». Men samtidig innrømmer han at «vi er dømt til å leve, og derfor må vi forsøke å redusere smerten». I denne boken introduserer han en ny tone: *Fellesskapets tone*. Fordi vi lider sammen, er vi knyttet til hverandre – og kan trøste og hjelpe hverandre.

«Ditt evige småpirk, dine klagesanger over verdens dumskap og menneskelig lidelse, gir meg dårlige netter og ubehagelige drømmer ... Jeg har ikke hatt ett eneste ubehagelig øyeblikk som ikke skyldes deg.»

Arthur Schopenhauers mor i et brev til sønnen

«Den eneste høviske henvendelsen mellom en mann og en annen skulle være, i stedet for Sir, Monsieur, Min Herre, ... min felles lidende. Uansett hvor underlig dette kan lyde, så stemmer det med fakta, setter den andre i det riktige lys, og minner oss om at det mest nødvendige, toleranse, overbærenhet og nestekjærlighet, som alle trenger, og som derfor alle skylder hverandre.»

Arthur Schopenhauer

«Selv når det ikke er noe som utløser det, har jeg alltid en bekymret holdning som får meg til å se og lete etter farer selv der de ikke finnes; for meg vokser den minste irritasjon til noe grenseløst stort, og dette gjør forholdet til andre mennesker ytterst komplisert.»

Arthur Schopenhauer

«Jeg kan orke tanken på at om kort tid vil marker ete opp kroppen min, men ideen om at filosofiprofessorer småpiser av min filosofi, den får meg til å skjelve.»

Arthur Schopenhauer